

ПРИЗНАВАЊЕ, ОДОБРУВАЊЕ И ЗАШТИТА НА СОРТИ ТУТУН СПОРЕД ЗАКОНОТ ЗА СЕМЕНСКИ МАТЕРИЈАЛ, САДЕН МАТЕРИЈАЛ И МАТЕРИЈАЛ ЗА РАЗМНОЖУВАЊЕ, ПРИЗНАВАЊЕ, ОДОБРУВАЊЕ И ЗАШТИТА НА СОРТА

Ирена Камењарска, Јован Дамчески, Христо Ајановски
Министерство за земјоделство, шумарство и водостопанство

Основна задача на генетиката и селекцијата во земјоделството, во кое спаѓа и тутунот како индустриска култура, е одржување на постојниот генетски потенцијал и создавање на нови сорти тутун кои би биле поквалитетни и попродуктивни. Во изминатиот период научните и стручните работници создале голем број сорти тутун. Повеќето од овие сорти го имаат надминато генетскиот потенцијал на порано признатите сорти од сите типови тутун во Р. Македонија и истите си го зазеле приматот во производството на тутун.

Со оглед на тоа дека досега не е објавен ниту еден каталог на признати сорти тутун во Р. Македонија, а со цел со нив да се запознае стручната и научната јавност, си поставивме за цел да ги прикажеме сите признати домашни и интродуцирани сорти тутун во нашава држава. Голем дел од сортите кои ќе ги презентираме претставуваат минато во денешното тутунопроизводство, но сепак треба да се забележат и истакнат како историја на производството на тутун во Р. Македонија.

Исто така, во овој труд ќе дадеме и осврт на Законот за семенски материјал, саден материјал и материјал за признавање, одобрување и заштита на сортата.

Со овој Закон објавен во "Службен весник на Р.М." бр.41 од 24 мај 2000 година, меѓу другото, во дел III, се уредува постапката за признавање, одобрување и заштита на сортата.

Барањето за признавање на нова домашна сорта тутун поднесува сопственикот или авторот до Управата за семе и саден материјал при Министерството за земјоделство, шумарство и водостопанство.

Право за поднесување на барањето за одобрување за воведување на странска сорта тутун имаат и сопствениците и авторите на сорта од други земји, преку овластени застапници во Република Македонија.

За признавање и одобрување на сортата тутун, министерот за земјоделство, шумарство и водостопанство има формирано Комисија за поледелски и градинарски растенија составена од стручни лица од областа на генетиката и селекцијата на тутунот. Оваа Комисија е надлежна за разгледување и давање предлози кои се однесуваат на барањата за признавање и одобрување на сортата, потоа по барањата за продолжување на признавањето и одобрувањето на сортата тутун, за измена на ознака и давање ознака, за вршење контрола на поставените опити во текот на вегетацијата и за извештаите од извршените испитувања со предлог за признавање, одобрување или одбивање на сортата тутун.

За утврдување на особините на пријавената сорта тутун, таа се испитува во полски услови од една до три години, во зависност од тоа дали е пријавена сорта за признавање од домашен автор или е пријавена призната странска сорта за воведување во производство во Република Македонија.

Ако сортата ги исполнува условите за одобрување на барањето за признавање и одобрување на сортата тутун, Управата за семе и саден материјал при Министерството за земјоделство, шумарство и водостопанство врши полски, лабораториски и други испитувања. Имено, во зависност од типот на сортата тутун, преку Управата за семе и саден материјал се поставуваат сортни опити во одделни региони во Република Македонија.

За типот прилеп се поставуваат сортни опити во ЈНУ "Институт за тутун" во Прилеп, "Тутунски комбинат" во Прилеп и "Ориентал табак" во Демир Хисар, за тип Јака во ЈНУ "Институт за тутун" Прилеп, "Јака табак" во Радовиш и "Дајмон Горица" во Веница, за типот отља во ЈНУ "Институт за тутун" во Прилеп, "Тутунски комбинат" во Прилеп и "Табак "АД во Охрид.

Доработката, односно ферментацијата на тутунот се врши во горенаведените институции, додека хемиската анализа на тутунската суровина и дегустација на тутун се вршат во ЈНУ "Институт за тутун" - Прилеп.

Согласно со методиката за начинот на испитување на новосоздадени домашни сорти, односно воведени странски сорти тутун, за хемиските анализи на тутунската суровина како мостри кај ориенталските тутуни се земаат успешни листови од прав среден лист, горен среден лист, подврв и врв, спрема процентуалната застапеност на инсерциите на тутунското растение, а вкупната тежина на мустрата изнесува 100г. Кај крупнолистните и полуориенталските тутуни се земаат најуспешните средни листови, со вкупна тежина на мустрата од 150 г. Од хемиските анализи на тутунската суровина се анализираат следниве компоненти: процент на никотин, процент на вкупен азот, процент на белковини, процент на јаглени хидрати и процент на минерални материи (пепел). Што се однесува до дегустацијата на тутунската суровина, според цитираната Методика таа се врши еднаш во текот на тригодишните испитувања, а мустрите за дегустација се подготвуваат на истиот начин како и за хемиските анализи. Притоа, се обрнува внимание на следните дегустативни својства: иритација, вкус, арома, јачина и согорливост.

Статистичката обработка на податоците добиени од опитните пунктови се врши во ЈНУ Земјоделски факултет во Скопје.

Подносителот на барањето е должен во рок од еден месец пред сеидбата на тутунот до Управата за семе и саден материјал да достави семенски материјал, како и доказ за уплата на висината на трошоците согласно со "Правилникот за висината, начинот и временските рокови на плаќање на трошоците на постапката за признавање и одобрување на сортата и за контрола на сортата", што е донесен од страна на министерот за земјоделство, шумарство и водостопанство, објавен во "Сл.весник на РМ" бр. 59 од 8 август 2001 година. Според цитираниот Правилник, сопственикот, односно авторот кој бара при-

навање на сортата тутун потребно е да уплаќа средства во износ од 235 евра и тоа три години, односно 280 евра годишно за барање за одобрување за воведување на призната странска сорта тутун, во денарска противвредност според средниот курс на Народна банка на Република Македонија на денот на плаќањето.

Сортата тутун може да биде одобрена за испитување, за признавање и одобрување само ако истата е различна, хомогена, постојана, има вредност на земјоделска култура и е означена со ознака на сорта, со која може да се регистрира.

Одобрението на сортата тутун престанува да важи со откажување на регистрираниот одржувач, со поништување на ознаката, ако сортата не е различна, не е хомогена, не е постојана и нема вредност на земјоделска култура, ако го загрозува здравјето на луѓето, животните и растенијата, ако по одобрувањето на сортата или со продолжување на важењето одржувачот не ги исплатил трошоците за продолжување на одобрението, ако одржувачот не ја исполнил обврската за одржување на сортата и ако не даде нова ознака на сортата.

Заштита на сортата тутун, согласно со Законот за семенски материјал, саден материјал и материјал за размножување, признавање, одобрување и заштита на сорта, се врши преку Комисијата за заштита на призната и одобрена сорта, составена од стручни лица од областа на генетиката и селекцијата на растенијата и правник. Горецитираната Комисија ја формира министерот за земјоделство, шумарство и водостопанство и таа е надлежна за разгледување и давање предлози по барање за заштита на сортата, за поништување на заштитата на сортата во однос на ознаката на сортата, за одземање и отповикување на давањето заштитата на сортата, за вршење контрола на поставените опити во текот на вегетацијата и по извештаите од извршените испитувања со предлог за заштита или одбивање на сорта.

За заштитена сорта тутун министерот за земјоделство, шумарство и водостопанство по предлог на Комисијата донесува решение (сертификат) со кое се потврдува заштитата на сортата и правата на авторот. Одобрението за заштита на сортата тутун трае до 25 години, а сопственикот и авторот на сортата имаат ексклузивно право семенскиот материјал, садниот материјал и материјалот за размножување од зашти-

тената сорта тутун да ги произведуваат, размножуваат, пуштаат во промет и извезуваат. Оваа Комисија сè уште не е формирана, но се очекува во најкраток можен временски период да почне со работа.

Заштитата на сортите тутун сè уште се врши преку Бирото за заштита на индустриска сопственост. Тука мора да се истакне дека одржувањето на признатите, одобрените и заштитените сорти тутун го контролира "УПОВ", односно Меѓународната унија

за заштита на новите сорти растенија, согласно со одредбите, со седиште во Женева-Швајцарија.

Во Листата на признати, одобрени земјоделски растенија во Република Македонија, разните видови тутун се опфатени во три сортни листи, и тоа во: Македонски новосоздадени сорти тутун (Табела 1), Странски одобрени сорти тутун (Табела 2) и Домашни одомаќинети странски сорти тутун (Табела 3), како што следува:

Табела 1.
Table 1.

ПРЕГЛЕД на македонски новосоздадени сорти тутун

ТУТУН - Tobacco Nicotiana Tabacum L.

1.	Јака 23-Yaka 23	1987	ИТ Пп
2.	Јака 48-Yaka 48	1987	ЗИ Ск
3.	Јака 68-Yaka 68	1987	ИТ Пп
4.	Јака В 109/2 - Yaka В 109/2	1987	ЗИ Ск
5.	Јака В 125/3 - Yaka В 125/3	1987	ЗИ Ск
6.	МБ-1 - MB-1	1987	ИТ Пп
7.	Отља 87-Otlja 87	1987	ИТ Пп
8.	Прилеп 126/1-Prilep 126/1	1987	ЗИ Ск
9.	Прилеп 7 - Prilep 7	1987	ИТ Пп
10.	ПВ 121/2-PV 121/2	1987	ЗИ Ск
11.	ПВ 143/2 - PV 123/2	1987	ЗИ Ск
12.	ПВ 127/1 - PV 127/1	1987	ЗИ Ск
13.	Јака 87-Yaka 87	1988	ИТ Пп
14.	Прилеп 84-Prilep 84	1988	ИТ Пп
15.	Ре-Да 88 KP- Re-Da 88 KR	1988	БП Ку
16.	Отља 110-88/3 - Otlja 110-88/3	1989	ИТ Пп
17.	Прилеп 23-Prilep 23	1995	ИТ Пп
18.	Џебел-291-Djebel-291	1995	ИТ Пп
19.	Б-96/85-В-96/85	1998	ИТ Пп
20.	П 76/86-Р 76/86	1998	ИТ Пп
21.	Прилеп Викторија 1- Prilep Viktorija 1	1998	ЈТ Дх
22.	Џебел 38-Djebel 38	1998	ИТ Пп
23.	Берлеј 1-Berley 1	1999	ИТ Пп
24.	Прилеп-65-94- Prilep-65-94	1999	ИТ Пп
25.	Прилеп-79-94- Prilep-79-94	1999	ИТ Пп
26.	Џебел Ориент-138- Djebel Orient-138	1999	ИТ Пп
27.	Ориент 72-48-Orient 72-48	2001	ВТ В
28.	П-80-ПТ-Р-80-РТ	2001	СМБт
29.	П-65-ПТ-Р-65-РТ	2001	СМБт

Легенда

на називите и седиштата на создавачот на сортата односно на подносителот на барањето за признавање на сортата

ИТ Пп	Институт за тутун - Прилеп
ЗИ Ск	Земјоделски институт - Скопје
ЈТ Дх	Југотутун "Демир Хисар" - Демир Хисар
СМБт	Сокомак - Битола
ВТ В	"Југотутун"-Велес - "Велес Табак"-Велес

Табела 2
Table 2**ПРЕГЛЕД**
на странски одобрени сорти тутун**ТУТУН - Tobacco Nicotiana Tabacum L.**

1.	Подравина - Podravina	1973	Зд
2.	Загреб - Zagreb	1973	Зд
3.	Цулинец - Čulinec	1975	Зд
4.	Отља МД-159-78 - Otlja MD-159-78	1975	Бд
5.	Столац - Stolac	1975	Мо
6.	Сегиновац - Seginovac	1979	Мо
7.	Голем Херцеговец - Golem Hercegovac	1979	Мо
8.	БХ 32 - ВН 32	1979	Мо
9.	Билогора - Bilogora	1982	Зд
10.	Драва - Drava	1982	Зд
11.	Кутјево - Kutjevo	1982	Зд
12.	Сухум 959 - Suhum 959	1982	Бд
13.	НС-72 - NS -72	1984	Бд
14.	Слатинка - Slatinka	1984	Зд
15.	Вировитица - Virovitica	1984	Зд
16.	ДХ 6 - DH 6	1989	Зд
17.	ДХ 9 - DH 9	1989	Зд
18.	Свијетла Херцеговина2 - Svijetla Hercegovina2	1989	Мо
19.	Свијетла Херцеговина3 - Svijetla Hercegovina3	1989	Мо
20.	Бурсана+N.rustica L - Bursana+N.rustica L	1991	рх д
21.	ДХ 10 - DH 10	1991	Зд
22.	Јака МД-77 - Yaka MD-77	1991	Бд
23.	Јака МД-80 - Yaka MD-80	1991	Бд

Легенда

**на називите и седиштата на создавачот на сортата односно
на подносителот на барањето за признавање на сортата**

Зд	Духански институт, Планинска 1, Загреб
Мо	СООУР АПРО Херцеговина РО Истраживачко-разв.инст.Дувански институт, Пут за гавицу 10 , Мостар
Бд	Дувански институт Далмантинска 22, Београд
рх Зд	Ландесанстулт фур Табакбау унд Табакфорсцхунг Рхеинстеттен Д-7512, Форцххеим Фо Кутсценњег то БРД Духански институт, Планинска 1, Загреб

Табела 3
Table 3

ПРЕГЛЕД на домашни и одомаќени сорти тутун

ТУТУН - Tobacco Nicotiana Tabacum L.

1. Авала - Avala
2. ББ Јака - BB Yaka
3. Босански равњак - Bosanski ravnjak
4. Берлеј Т - Burley T
5. Дрина - Drina
6. Џебел - Djebel
7. Јака 7-4/2 (JK 7-4/2) - Yaka 7-4/2(JK 7-4/2)
8. Нова Црња 4-4/3(НЦ 4-4/3) - Nova Crnja 4-4/3(NC 4-4/3)
9. Отља 9-18/2 (О 9-18/2) - Otlja 9-18/2 (O 9-18/2)
10. Победа 2 - Pobeda 2
11. Прилеп 10-3/20 (П 10-3/2) - Prilep 10-3/20 (P 10-3/2)
12. Прилеп 12-2/1 (П 12-2/1) - Prilep 12-2/1 (P 12-2/1)
13. Просоцан - Prosocan
14. Равњак 108 - Ravnjak 108
15. Сегединска ружа 7-2/1 (П 7-2/1) - Segedinska ruza 7-2/1 (P 7-2/1)
16. Танџе - Tance
17. Зрењанин - Zrenjanin

Во 2002 година, преку Државната сортна комисија во тек се испитувања за признавање на домашни сорти тутун и тоа:

седум сорти од типот прилеп, четири од типот јака и една од типот отља, под шифри.

ЗАКЛУЧОК

Врз основа на изложениот материјал можеме да кажеме дека во Р. Македонија постои огромен генетски потенцијал на ситно-лисни, среднолисни и крупнолисни типови на тутун.

гордост на македонската тутунска наука и струка, туку и обврска за сите нас, а посебно за Институтот за тутун-Прилеп, кој треба да го чува, одржува и подобрува за генерациите што доаѓаат.

Овој генетски потенцијал не е само

ЛИТЕРАТУРА

1. Сл. весник на Р.М. бр. 41 2000 година - Скопје
2. Сл. весник на Р.М. бр. 59 2001 година - Скопје

3. Управа за семе и саден материјал, 2001. Листа на признати и одобрени сорти земјоделски растенија во Република Македонија, Скопје

**RECOGNITION, APPROVAL AND PROTECTION OF TOBACCO CULTIVARS ACCORDING TO
THE LAW FOR SEED AND SEED PRODUCTS**

Irena Kamenjarska, Jovan Damcevski, Hristo Ajanovski
Ministry of agriculture, Forestry and waterpower-Skopje
Republic of Macedonia

SUMMARY

This study is focused on the procedure for recognition, approval and protection of tobacco cultivars, the expiring of validity and the retraction of certificates and it also gives a survey of recognized and approved tobacco cultivars which are included in the List of recognized and approved agricultural plants in the Republic of Macedonia. New cultivars of various types of tobacco, which have been submitted to the State commission and are now in a process of investigation, are also included in the List.

Author's address:
Irena Kamenjarska
Ministry of agriculture,
Forestry and waterpower-Skopje
Republic of Macedonia